

Els conflictes

Per entendre la tragèdia de l'est del Zaire ens hem de remuntar a les matances de 1994 a Rwanda, quan les milícies hutus van intentar la 'solució final' amb els tutsi. Manuel Raya, amb un equip de TV3, ha recollit sobre el terreny el testimoni dels refugiats.

Les sequeles del genocidi rwandès

Quan Théogène Habanzintwali va veure la llarga columna de refugiats que tornava a Ginseyi (Rwanda) no es podia imaginar que entre ells hi hauria els assassins de cinc membres de la seva família durant el genocidi de 1994. Però hi eren. "Uns es van amagar, els altres van mantenir la sang freda i d'altres, fins i tot, em van saludar tot dient-me 'com va, Theo?, tot va bé?'", explica Theo, tot confessant que ara té por que aquests assassins vinguin a buscar-lo i matar-lo per què s'ha convertit en un compromedor testimoni de les matances. Theo és un tutsi supervivent del genocidi perquè va aconseguir amagar-se a la muntanya, amb prou temps per veure les cares dels qui van matar la seva mare.

La por de Theo està ben justificada. De l'estiu cap aquí, han mort més de 100 tutsis supervivents i testimonis del genocidi en mans de radicals hutus responsables de les matances del 94, els famosos *interaahamwe* ("els qui maten junts"). Aquests s'infiltraven a Rwanda des dels campaments veïns de Goma, buscaven la víctima, la mataben i tornaven al seu refugi, emparats en l'anonimat de milers de refugiats, atesos per les organitzacions humanitàries i les ONG.

Aquestes incursions expliquen per què el govern de Rwanda, governat per una coalició de tutsi i hutus moderats, va veure amb simpatia i va donar suport al moviment de tutsi banyamulenges que

"Uns es van amagar, els altres van mantenir la sang freda i d'altres, fins i tot, em van saludar dient-me 'com va, Theo?, tot va bé?'"

es van rebel·lar contra la dictadura de Mobutu Sese Seko. Era l'ocasió perfecta per resoldre el problema dels campaments de refugiats.

Entre la columna de refugiats que aquells dies de novembre tornaven cap a casa hi havia Jean Bosco Burrasanzwe, un hutu de trenta anys, que s'havia refugiat a Goma (Zaire) el juliol de 1994. "A vegades, tinc por que hi hagi represàlies. D'altres, no. Tot dependrà de la cohabitació entre tutsi i hutus

i com actuaran les autoritats, si són capaces o no de sensibilitzar la població perquè convisqui en pau. Serà difícil, però tot és possible".

Jean Bosco utilitza expressions mesurades per referir-se a un sentiment que ha embargat durant dos anys i mig els refugiats rwandesos al Zaire: la por de les represàlies. Com la de Theo, aquesta por també està justificada. Les incursions dels hutus radicals a la recerca dels tutsi testimonis del genocidi van provocar en els últims mesos un increment de la repressió de l'exèrcit rwandès, de majoria tutsi.

Segons Carina Tertsakian, investigadora de l'equip africà d'Amnistia Internacional, la situació dels drets humans a Rwanda és "molt preocupant. Hi ha incomptables casos de detencions arbitràries, n'hem rebut moltíssims testimonis. Hi ha 86.000 hutus a les presons rwandeses acusats de genocidi. Sovint se'ls arresta sense proves, sense investigacions i com que el sistema de justícia encara no funciona, aquestes persones es poden passar moltíssim temps empenyonades sense que tinguin ocasió de provar la seva innocència o culpabilitat".

La por de Theo, un tutsi, i de Jean Bosco, un hutu, reflecteix perfectament el clima que encara es

viu a Rwanda, un país que algun dia va ser conegut com la "Suïssa africana" i que veu com els fantasmes del genocidi del 94 planen encara per damunt dels seus mil turons. La reconciliació és molt difícil, perquè el trauma és molt recent i la justícia està llunyana.

Res no s'entén a Rwanda si no es té present a que entre abril i juliol de 1994, les milícies radicals hutus, que aleshores governaven el país, van matar entre mig milió i un milió de tutsi i hutus moderats, en un genocidi perfectament planificat, gens espontani, retransmès fins i tot per les ràdios oficials, i en el qual van participar entre 50 i 100 mil hutus, voluntàriament o obligats pels milicians radicals dels *Interahamwe*.

Les víctimes eren mortes preferentment a cops de matxet, simplement pel fet de ser tutsi, tant feia que tinguessin un any o en tinguessin setanta. Calia eliminar l'ètnia. Era la "solució final" somiada pels nazis per fer desaparèixer els jueus, el referent històric més proper en la història per expli-

car què va passar a Rwanda en aquells mesos de 1994.

Si els tutsi, el 15% de la població, no van desaparèixer totalment d'aquest país va ser perquè alguns van poder fugir, altres —moltíssims— van ser amagats per amics hutus que arriscaven la pròpia vida, i finalment perquè en la guerra desfermada després de les matances va guanyar el Front Patriòtic Rwandès, una coalició opositora composta per una majoria de tutsi i una minoria de hutus moderats, partidaris de compartir el poder amb els tutsi, i víctimes també de la violència dels hutus radicals.

Els responsables d'aquell genocidi han viscut fins al novembre en un exili que es podria qualificar de daurat. Protegits pel milió de refugiats que van aconseguir emportar-se cap al Zaire, un cop van perdre la guerra amb el FPR. Ben protegits i ben alimentats. Durant aquests dos anys i mig que han funcionat els campaments de refugiats, cap organització internacional ni cap govern ha denunciat la paradoxa que, barrejats amb els

milers de hutus que havien fugit de la guerra, hi hagués els responsables del genocidi. Aquests s'havien convertit en els veritables amos dels campaments, on s'entrenaven militarment i es preparaven per intentar reconquerir Rwanda i, potser, "acabar la feina" que no van poder fer: exterminar els tutsi.

Aquesta paradoxa i la impotència de no poder jutjar els responsables màxims del genocidi es viu a Rwanda amb crispació. Les autoritats es queixen als organismes internacionals que ara siguin tan escrupolosos amb el respecte als drets humans, mentre que van girar la cara quan s'assassinava impunement els tutsi.

Per això, justifiquen o "comprenen" una certa venjança personal per part dels supervivents del genocidi. Fa un any, el president de la República de Rwanda, Pasteur Bizimungu, un hutu moderat que pel fet d'haver-se casat amb una tutsi va patir l'assassinat de molts dels seus familiars, es queixava obertament a l'equip del programa 30

Rebels zairesos patrullen prop de Bukavu.
El govern de Rwanda, governat per una coalició de tutsi i de hutus moderats, va donar suport als tutsi que van alçar-se contra la dictadura de Mobutu Sese Seko.

ARXIU / EFE

Refugiats rwandesos en un campament de Goma.
Entre ells, s'amagaren els extremistes tutsi responsables del genocidi de 1994 que, d'aquesta manera, van evitar les represàlies.

minuts de TV3 que l'entrevistava. "Després del que ha passat —ens deia— i tenint en compte que a França, després de la Segona Guerra Mundial i segons les xifres oficials, hi va haver entre quaranta i seixanta mil execucions sumarisimes, els pregunto: en un país on hi ha hagut un milió de morts, quina xifra de casos de revenja els sembla acceptable? De quants podríem dir 'és una cosa normal'? 500, 1.000, 1.500, cap? Si em diuen cap, és que no són realistes, perquè els rwandesos no són àngels. Perquè quan algú es troba amb el criminal que ha mort cinc, sis, deu dels seus, el primer sentiment no és fer-li un petó. El primer sentiment que ve és el rancor, la ràbia".

Fer justícia pel seu compte. Els sentiments de venjança s'agreugen per la impotència de no poder capturar els responsables de les matances, que viuen tranquil·lament al Zaire, Kenya, França o Bèlgica. A més, l'aparell de justícia va quedar desmantellat per la mort o l'exili dels jutges i advocats i encara no s'ha celebrat cap judici pel genocidi. En aquest clima, no és estrany que molts busquin la justícia per si mateixos.

Allison des Forbes, una investi-

Els sentiments de venjança s'agreugen per la impotència de no poder capturar els responsables de les matances.

gadora de Human Rights Watch poc sospitosa de parcialitat o de complicitat amb la repressió ens explicava un fet esfereïdor que reflecteix perfectament aquest sentiment de venjança o d'impotència davant la manca o lentitud de la justícia. "Un nen tutsi de vuit anys que va escapar de les matances i havia estat adoptat per un grup de militars va aconseguir que un soldat li ensenyés a disparar el fusell. Una nit va agafar l'arma, se'n va anar al seu poble, va trobar la gent que va matar la seva família —ell era l'únic supervivent— i va matar tothom que ell considerava responsable de la mort de la seva família, va tornar a la base, va tornar

el fusell als soldats i va dir 'ara puc dormir tranquil'".

Les autoritats rwandeses afirmen amb vehemència que detenen tot aquell que pretén fer justícia per si mateix i alguns organismes internacionals, com l'Alt Comissionat de les Nacions Unides pels Drets Humans, els donen parcialment la raó. Aquest organisme ha avalat que després de la tornada massiva de refugiats s'han produït pocs incidents i que, en molts casos, són els mateixos sospitosos de participar en el genocidi els qui es donen a les autoritats per evitar les venjances personals.

Dos anys i mig després del genocidi, es pot dir que les venjances han estat puntuals i que no hi ha hagut grans matances de hutus, exceptuant la massacre perpetrada impunement l'any passat pels militars tutsi en el campament de refugiats de Kibeho, a Rwanda.

Però això no vol dir que no hi hagi hagut repressió. Amnistia Internacional i Human Rights Watch han denunciat reiteradament les detencions arbitràries. Les superpoblades presons rwandeses acullen ja 86.000 acusats de genocidi. Per anar a parar a qualsevol presó és suficient amb el testimoni de tres persones.

No calen proves i, a més, com aconseguir proves d'un crim en un país que es va quedar sense policies, advocats i jutges? Si algun dia es jutgen els milers de persones pendents de judici, les condemnes s'hauran de basar exclusivament en els testimonis dels supervivents, ja que només es trobaran proves documentals per als màxims responsables.

Aquesta "justícia" basada en el testimoni és una font d'arbitrarietat. Allison des Forbes, membre de Human Rights Watch afirma que "un 20% de la gent que està a la presó és innocent i que simplement han estat acusats per altres, gent que tenia assumptes personals que resoldre o que volien quedar-se amb la propietat de l'acusat de genocidi". Aquesta afirmació, la feia quan a les presons hi havia 26.000 persones.

Ara, senzillament, els números no quadren: hi ha 86.000 presos

acusats de genocidi i es calcula que van participar-hi uns 100.000 i que la majoria d'ells estan fora del país. Conclusió: l'empresonament s'ha convertit en una subtil forma de repressió selectiva abocada a un carreró sense sortida, perquè el sistema judicial de Rwanda, encara sense reconstruir, no pot fer-se càrrec del judici d'aquests milers de persones. I si simplement sortissin de la presó, aquesta impunitat podria provocar la reacció dels tutsi supervivents del genocidi que buscarien la seva pròpia justícia.

L'actual govern rwandès, que està dominat pels tutsi encara que hi hagi hutus moderats, es veu, doncs, obligat a donar satisfacció a les víctimes del genocidi mitjançant la justícia, però també a plantejar-se un cert perdó en cerca de la reconciliació.

A més, els tutsi han interioritzat que la supervivència de la seva ètnia depen de la reconciliació i de la superació de barreres ètniques. No han oblidat que són només el 15% de la població i que no poden construir el país en contra l'altre 85%.

En aquest difícil equilibri entre la necessitat de la justícia, d'una banda, i de la reconciliació, d'una altra, s'ha elaborat un discurs oficial que ha impregnat la intel·lectualitat tutsi.

Faustin Kagame, cunyat del president de la República i parent llunyà de l'home fort del país —el ministre de Defensa, Paul Kagame—, és un dels portaveus d'aquest discurs "unitarista": "És absoluta-

ARXIU / EFE

Un rwandès, ferit per les milícies hutus, és auxiliat per soldats de Rwanda, a Giseny. El govern d'aquest país intenta mantenir un equilibri entre la necessitat de justícia i un cert perdó en cerca de la reconciliació.

ment necessari buscar la reconciliació, perquè som un poble molt barrejat, tenim una història en comú molt antiga, sempre hem viscut junts. Són rwandesos, i aquesta és una identitat real, és una identitat que passa per la nostra llengua, que és la llengua rwandesa, no és la llengua hutu, ni la llengua tutsi. Tenim un territori, Rwanda, que no és Hutulàndia ni Tutsilàndia. Tenim una cultura rwandesa, no una cultura hutu i una cultura tutsi. I és sobre aquesta unitat que hem de construir el país".

Jean Bosco i el seu amic Elias Kanyarugano, que també va tornar el mes passat entre el mig milió de refugiats hutus al Zaire, han assimilat aquest nou discurs. De fet, van tornar cansats de les promeses que els feien els radicals hutus que un dia tornarien tots junts i victoriosos. Quan es van veure lliures

de la seva presència van tornar lliurement. "Desitjàvem poder tornar, però no sabíem com fer-ho. Ara em sap greu d'haver marxat i haver fugit del meu país".

Aquesta era la confessió íntima que ens feia Elias després d'un exili que li va costar molt car: un germà seu va morir de còlera als campaments durant l'epidèmia de còlera del 94. "No tinc gens de por, jo no he comès cap crim", deia Elias, que confia que aquesta simple confessió sigui suficient per viure en pau al seu país.

De fet, és cert que la majoria dels genocides estan fora del país, esperant el seu moment. Aquest fet facilitarà la convivència dintre del país, però serà sempre una amenaça exterior per a l'estabilitat definitiva.

Manuel Raya

Mural del País Valencià

Vicent Andrés Estellés

Aquests tres volums constitueixen l'obra més ambiciosa d'Estellés. Llibre únic que arrossega història, elements autobiogràfics, llegenda i descripció enamorada, realitats íntimes i col·lectives, plenes, com ell va dir, d'alegria i d'esperança en el futur del poble.

Editorial 3i4

La mirada de Nicodemus

Vicent Usó i Mezquita

Roma, 1563. Cesare da Castel, mestre d'obres de la catedral de San Pietro i home de confiança de Michelangelo Buonarroti, és assassinat en circumstàncies estranyes.

Premi de Narrativa breu Antoni Bru. Ciutat d'Eix 1995.

Editorial 3i4
"Narratives 3i4", 52

Caiguda i retorn De Gorbaxov a Ziugànov 1988-1996

Llibert Ferri

Aquest llibre és un recull de 65 articles en què es poden anar seguint els canvis evolutius i els daltabaixos a l'Europa central i oriental. Una profunda reflexió sobre el final de la més gran i dolorosa aventura ideològica del segle XX.

Editorial 3i4
"La Unitat", 164